

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Constance kiezers, wisselaars en thuisblijver

Daudt, H.

Citation

Daudt, H. (1972). Constance kiezers, wisselaars en thuisblijver. *Acta Politica*, 7: 1972(1), 30-41.

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded
from:

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Constante kiezers, wisselaars en thuisblijvers door H. Daudt

De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen van 1971 is gekenmerkt door de volgende opvallende elementen:

- het waren de eerste kamerverkiezingen waarbij de invloed zich deed gelden van de afschaffing van de opkomstplicht;
- de vier regeringspartijen — KVP, AR, CHU en VVD — verloren hun meerderheid in de Tweede Kamer en vielen terug van 83 naar 74 zetels;
- de gecombineerde oppositiepartijen, PvdA, D'66 en PPR, boekten een winst van acht zetels door te stijgen van 44 naar 52 zetels;
- de nieuwe partij DS'70 kreeg acht zetels.

De gewijzigde opstelling van het kiezerscorps die hieraan ten grondslag ligt, roept een reeks vragen op waarvan een deel kan worden beantwoord doordat in het landelijk verkiezingsonderzoek onder andere is gevraagd naar de stemkeuze in 1967 van de kiesgerechtigden voor de kamerverkiezingen van 1971. Daardoor is het mogelijk om globaal na te gaan in welke mate de kiezers hun partij uit 1967 trouw zijn gebleven en in welke mate zich in het kiesgedrag wisselingen ten opzichte van 1967 hebben voorgedaan. Zo kan worden onderzocht welk gedeelte van de aanhang van elke partij uit 1967 thuis is gebleven in 1971, waarheen diegenen zijn gegaan die in 1967 niet hebben gestemd, hoe de stemverdeling is geweest van de kiezers die in 1971 voor de eerste maal aan de kamerverkiezingen mochten deelnemen, aan welke partijen verliezen van andere partijen ten goede zijn gekomen, welke partijen de trouwste aanhang hadden en van welke partijen de thuisblijvers en de nieuwe aanhang van DS'70 afkomstig zijn.

Er dient nadrukkelijk op te worden gewezen dat de antwoorden op deze vragen slechts een globaal karakter kunnen hebben. Dat is onvermijdelijk omdat uit de enquête nimmer de juiste stemverhoudingen uit 1967 kunnen worden afgeleid, zelfs indien iedereen na vier jaren en twee tussenliggende verkiezingen (voor provinciale staten en de gemeenteraden) nog precies zijn toenmalige stemkeuze zou weten en indien de steekproef geheel correct zou zijn. De samenstelling van de kiesgerechtigde populatie van 1967 wijkt immers af van die van 1971 waaruit de steekproef is getrokken, enerzijds door sterfte en emigratie in de verstreken vier jaren en anderzijds doordat in die periode nieuwe jaargroepen de kiesgerechtigde leeftijd hebben bereikt en mensen zijn geïmmigreerd.

Een vereenvoudigde samenvatting van de verkregen informatie over het kiesgedrag in 1967 en 1971 vindt men in de tabellen 3,1a en 3,1b. Bij de beoordeling van deze tabellen moet men wel bedenken, dat noch de stemverhoudingen uit 1967 (laatste kolom van tabel 3,1b) noch de stemverhoudingen uit 1971 (onderste rij van tabel 3,1a) de pretentie hebben de werkelijke uitslagen te benaderen. Na de hierboven gegeven uiteenzetting zal men dat ook niet hebben verwacht voor 1967, maar er is nog een extra faktor in het ge-

ding die mede een vergelijking met de uitslag van 1971 uitsluit: de tabellen hebben slechts betrekking op 85 procent van de ondervraagden in de steekproef, omdat buiten beschouwing zijn gelaten diegenen die niet voor beide verkiezingen hun keuze wilden of konden opgeven en diegenen die eenmaal of beide malen hebben gestemd op een partij die het niet tot een kamerzetel heeft gebracht.

Wat vindt men dan wel in deze tabellen die informatie geven over het kiesgedrag van 85 % van de ondervraagden uit de steekproef?

Tabel 1a geeft in grote lijnen aan waar de kiezers uit 1967 in 1971 naar toe zijn gegaan.* In de eerste plaats kan hierdoor worden nagegaan voor elke partij welk gedeelte van de aanhang uit 1967 dit keer in 1971 is thuisgebleven. De partij die het zwaarst blijkt te zijn getroffen door afschaffing van de opkomstplicht, blijkt D'66 te zijn, gevolgd door de PSP en de CHU. Van al diegenen die in 1967 op D'66 hebben gestemd, blijkt 16,3 % ditmaal te zijn thuisgebleven, bij de PSP is dit percentage 13,8 % en bij de CHU 10,7 %.

In de tweede plaats blijkt hieruit waarheen de stemmen zijn gegaan van diegenen die in 1967 niet gestemd hebben ofschoon er toen wel degelijk opkomstplicht bestond. Bijna tweevijfde van hen (38,8 %) ging ditmaal evenmin naar de stembus, ruim een kwart stemde op de gecombineerde oppositie van PvdA, D'66 en PPR.

In de derde plaats blijkt hoe het kiesgedrag is geweest van de jongste kiezers die voor de eerste maal naar de stembus mochten. Van hen bleef ruim éénvijfde thuis; de thuisblijvers vormden in deze leeftijdsgroep de grootste partij zoals uit de volgende samenvattende rangorde (tabel 3,2) blijkt, die is afgeleid uit tabel 3,1a.

In de vierde plaats is uit tabel 3,1a af te leiden aan welke partijen het stemverlies is ten goede gekomen, bijvoorbeeld van de KVP die volgens de officiële uitslagen de grote verliezer was bij de verkiezingen. Van de KVP-aanhang uit 1967 blijkt 78,9 % de partij in 1971 trouw te zijn gebleven en dus 21,1 % verdwenen te zijn. Geen groot verlies als men het vergelijkt met PvdA en D'66 wier harde kern lager of veel lager was met 71,6 % en 47 %; bij deze partijen stond tegenover een grote afval van kiezers echter een grotere winst. Ten gunste van de KVP wisselden weinig kiezers, waardoor het verhoudingsgewijs geringe verlies toch hard aankwam. Degenen die in 1967 wel maar in 1971 niet op de KVP stemden, verdwenen in de richtingen weergegeven in tabel 3,3, die eveneens is ontleend aan tabel 3,1a.

*Nogmaals volgt hier de precisering van de uitdrukking 'in grote lijnen', die de lezers voor de rest van het artikel achter iedere uitspraak moeten denken: strikt genomen geeft de tabel aan, wat 85 % van de in 1971 ondervraagden, die niet geheel overeenkomen met 85 % van de kiesgerechtigden in 1967, zegt te hebben gestemd in 1967 en 1971.

Tabel 3.1a Waardeen ging de partij-aanhang uit 1967?

	Tweede Kamer '71										Midden-stands partij totaal						
	niet gestemd	niet ge-stemd	KVP	ARP	CHU	VVD	PvdA	D'66	CPN	PSP		PPR	SGP	DS'70	boeren-partij	GPV	
niet gestemd	38,8		7,2	3,3	3,3	5,1	18,1	9,8	2,2	1,8	0,4	0,7	5,1	2,5	0,7	1,1	100(9)
mocht niet stemmen	21,5		10,3	6,7	6,2	8,7	14,4	10,3	3,6	2,6	3,6	0	9,2	1	0,5	1,5	100(6)
KVP	7,7		78,9	0	0	2	3,8	2,1	0	0	2,5	0	2,3	0,3	0	0,5	100(20)
ARP	3,3		0,5	82,5	5,7	1,4	1,4	0	0	0	0,9	0,5	2,8	0	2,4	0	100(7)
CHU	10,7		0,7	3,4	67,8	2,7	5,4	1,3	0	3,4	0	0	1,3	0,7	1,3	1,3	100(5)
VVD	9,2		4,6	2,1	66,8	1,7	1,7	5,5	0,8	0,3	1,3	0	7,6	0	0	0,4	100(8)
PvdA	9,7		1,8	1	0,8	0,5	71,6	4,5	0,8	0,6	0,8	0,2	7,7	0,2	0	0	100(19)
D'66	16,3		5,4	0	0,6	5,4	15,1	47	0,6	0,6	1,2	0	7,2	0	0	0,6	100(5)
CPN	6,1		0	0	0	0	12,2	0	75,5	6,1	0	0	0	0	0	0	100(2)
PSP	13,8		0	0	10,3	0	6,9	13,8	10,3	24,1	3,4	0	17,2	0	0	0	100(1)
SGP	7,7		0	2,6	2,6	0	0	0	0	0	2,6	84,6	0	0	0	0	100(1)
Boerenpartij	13		6,5	0	2,2	0	23,9	4,3	2,2	0	0	13	17,4	6,5	4,3	6,5	100(1)
GPV	0		0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	80	10	100(-)
totaal	13.1(11)	21.3(19)	8.(7)	5.7(5)	8.3(7)	22.5(19)	7.1(6)	2.4(2)	1.1(1)	1.4(1)	1.6(1)	5.5(5)	0.6(1)	0.8(1)	0.6(1)	0.6(1)	100(85)

Tabel 3.1b Waar kwam de partij-aanhang uit 1971 vandaan?

	Tweede Kamer '71										Midden-stands partij totaal						
	niet gestemd	niet ge-stemd	KVP	ARP	CHU	VVD	PvdA	D'66	CPN	PSP		PPR	SGP	DS'70	boeren-partij	GPV	
niet gestemd	31,3		3,6	4,3	6	6,4	8,5	14,5	9,7	17,9	2,7	4,7	9,8	43,8	10,0	17,6	10.5(9)
mocht nog niet stemmen	12,3		3,6	6,2	8	7,8	4,8	10,8	11,3	17,9	18,9	0	12,6	12,5	5,0	17,6	7.4(6)
KVP	13,7		86,4	0	0	5,5	3,9	7,0	0	0	40,5	0	9,8	12,5	0	17,6	23.4(20)
ARP	2,0		0,2	83,3	8	0	0,5	0	0	0	5,4	2,3	4,2	0	25,0	0	8.1(7)
CHU	4,7		0,2	2,4	67,3	1,8	1,4	1,1	0	17,9	0	0	1,4	6,3	10,0	11,8	5.7(5)
VVD	6,4		2,0	3,3	72,9	0,7	7,0	3,2	0	0	8,1	0	12,6	0	0	5,9	9.1(8)
PvdA	17,0		2,0	2,9	3,3	1,4	72,8	14,5	8,1	7,1	13,5	2,3	32,2	6,3	0	0	22.8(19)
D'66	7,9		1,6	0	0,7	4,1	4,3	41,9	1,6	3,6	5,4	0	8,4	0	0	5,9	6.3(5)
CPN	0,9		0	0	0	0	1,0	0	59,7	10,7	0	0	0	0	0	0	1.9(2)
PSP	1,2		0	0	2	0	0,3	2,2	4,8	25,0	2,7	0	3,5	0	0	0	1.1(1)
SGP	0,9		0	0,5	0,7	0	0	0	0	0	2,7	76,7	0	0	0	0	1.5(1)
Boerenpartij	1,8		0,5	0	0,7	0	1,9	1,1	1,6	0	0	14,0	5,6	18,8	10,0	17,6	1.8(1)
GPV	0		0	0,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	40,0	5,9	0.4(-)
totaal	100(11)	100(19)	100(7)	100(5)	100(7)	100(19)	100(6)	100(2)	100(1)	100(1)	100(1)	100(1)	100(5)	100(1)	100(1)	100(1)	100(85)

Tabel 3.2 Kiesgedrag van jonge kiesgerechtigden die voor de eerste maal aan kamerverkiezingen deelnamen

Thuisgeblevenen	21,5
PvdA	14,4
D'66	10,3
KVP	10,3
DS'70	9,2
VVD	8,7
ARP	6,7
CHU	6,2
Overige partijen	12,8
	100(6)

Van al diegenen die in 1967 op de KVP hadden gestemd, ging dus 8,4 % over naar de gecombineerde oppositie (3,8 + 2,5 + 2,1) en bleef 7,7 % thuis.

Tenslotte, en daar is onder het vorige punt al op gewezen, kan men uit tabel 3.1a aflezen welke partijen de trouwste aanhang hebben. Wanneer wij ons beperken tot de grote en middelgrote partijen, dan blijkt bij de AR de hoogste partijtrouw te bestaan. Van al degenen die in 1967 op de AR hebben gestemd, heeft 82,5 % dit in 1971 wederom gedaan, zoals onder andere ook is af te lezen uit tabel 3,4.

Met behulp van tabel 3.1b zijn onder andere de volgende drie vragen te beantwoorden: wat is de afkomst van de thuisblijvers in 1971; hoe is de huidige samenstelling van de gecombineerde oppositie, PvdA, D'66 en PPR, die winst heeft geboekt, en waar komt de aanhang van DS'70 vandaan?

Van al diegenen die in 1971 niet hebben gestemd, is ruim 30 % (namelijk 17 en 13,7) afkomstig van PvdA- en KVP-kiezers uit 1967, hetgeen weinig verbazingwekkend is omdat het hier gaat om de twee grootste partijen, indien zij relatief evenveel kiezers verliezen als kleinere partijen, komen zij toch al tot een vrij hoog aandeel in het totaal der thuisblijvers. Opmerkelijk

Tabel 3.3 Percentages van KVP-ers uit 1967, die in 1971 een andere keuze deden

Niet-stemmen	7,7
PvdA	3,8
PPR	2,5
DS'70	2,3
D'66	2,1
VVD	2,0
Overige keuze	0,7
Totaal	21,1(4)

Tabel 3.4 Percentage van de kiezers uit 1967, dat in 1971 zijn partij is trouw gebleven

ARP	82,5
KVP	78,9
PvdA	71,6
CHU	67,8
VVD	66,8
D'66	47,0

is dat bijna de helft (43,6 %) van de thuisblijvers in 1971 niet uit partij-afvalligen bestaat, maar afkomstig is van niet-stemmers uit 1967 (31,3 %) of van jonge kiesgerechtigden die voor het eerst aan kamerverkiezingen hadden mogen deelnemen (12,3 %).

De huidige aanhang van de PvdA bestaat voor 72,8 % uit de aanhang van 1967 en is verder voornamelijk afkomstig van niet-stemmers in 1967 (8,5 %), jonge nieuwe kiezers (4,8 %), D'66 (4,3 %) en KVP (3,9 %).

Het kiezerscorps van D'66 uit 1971 bestaat nog niet voor de helft uit de aanhang van 1967 (41,9 %). Voor het overige is 14,5 % afkomstig van niet-stemmers uit 1967 en eenzelfde percentage van PvdA-kiezers, 10,8 % van jonge nieuwe kiezers, 7 % van de KVP en een even groot percentage van de VVD. De (geringe) PPR-aanhang is onder andere voor 40,5 % afkomstig van de KVP, voor 18,9 % van jonge, nieuwe kiezers en voor 13,5 % van de PvdA. DS'70 ontleent éénderde van zijn aanhang aan de PvdA (32,2 %), 12,6 % aan jonge, nieuwe kiezers en eenzelfde percentage aan de VVD, 9,8 % aan niet-stemmers in 1967 en aan KVP-ers en 8,4 % aan D'66-kiezers.

Opmerkelijk is de betrekkelijk marginale betekenis van wisselingen tussen twee partijen: de toeloop naar een partij blijkt steeds afkomstig van een veelheid van partijen. Zelfs bij de PPR en DS'70 is de aanhang nog niet voor de helft afkomstig uit de partijen waarvan zij zich hebben losgemaakt. Wel blijkt veelal voor de partijsamenstelling het aandeel van vroegere thuisblijvers en van nieuwe jonge kiezers van relatief grote betekenis te zijn.

Verschillende typen kiesgerechtigden

Wij kunnen de verschillende soorten wisselingen en hun relatieve belang ook op andere wijze onderzoeken. Op basis van de absolute aantallen die in de oorspronkelijke, hier niet weergegeven wisseltabel zijn opgenomen, is de volgende berekening gemaakt van het aandeel van verschillende typen kiezers in de steekproef (tabel 3,5).

Hieruit blijkt, dat 61,8% van de ondervraagden (I + II) een constant kiesgedrag heeft gehad en 30,8 % (III + IV + V) tot de wisselaars heeft gehoord.

Tabel 3.5 Constante kiezers, thuisblijvers en wisselaars

I	Constante partijkeuze 1967—1971	57,7 (49)
II	Constante thuisblijvers 1967—1971	4,1 (3)
III	Van partijkeuze 1967 naar niet-stemmen	7,4 (6)
IV	Van niet-stemmen 1967 naar partijkeuze	6,5 (5)
V	Wisselaars tussen partijen 1967—1971	16,9 (14)
VI	Nieuwe kiesgerechtigden 1971	7,4 (6)
Totaal		100,0 (85)

In het vorige nummer van *Acta Politica* is erop gewezen¹ dat onder jonge kiesgerechtigden aanmerkelijk meer wordt gewisseld dan onder oudere kiezers en dat jongeren zich in sterkere mate dan ouderen voelen aangetrokken tot nieuwe partijen. Bovendien is in die bijdrage herinnerd aan Stouthards analyse van de thuisblijvers bij de provinciale staten-verkiezingen: jonge kiesgerechtigden onder de 35 jaar bleken landelijk tweemaal zoveel thuis te blijven als ouderen boven de 35 jaar. Dit verschijnsel heeft zich bij de provinciale statenverkiezingen ook in Amsterdam voorgedaan. Bij de gemeenteraadsverkiezingen was in Amsterdam dit verschil in thuisblijven tussen jong en oud echter minder geprononceerd door het optreden van de Kabouterpartij die vele jongeren naar de stembus deed gaan.

De huidige steekproef is gesplitst in ondervraagden tot 35 jaar en van 35 jaar en ouder om na te gaan of dit verschillende kiesgedrag van jong en oud zich bij de kamerverkiezingen eveneens heeft gemanifesteerd. In tabel 3,6 zijn de gegevens uit tabel 3,5 gesplitst naar leeftijdsgroepen. Hierbij is type VI, bestaande uit de nieuwe jonge kiezers, buiten beschouwing gelaten. Deze groep hoorde uiteraard geheel thuis in de categorie van beneden 35-jarigen en omvatte 21,9 % van alle kiesgerechtigden onder de 35 jaar. Deze jonge kiezers konden in 1967 nog niet aan de verkiezingen deelnemen en kunnen dus niet in de vergelijking van kiesgedrag tussen jong en oud worden betrokken.

Uit tabel 3,6 blijkt dat er onder de jongeren aanmerkelijk minder constante kiezers bij de twee opeenvolgende kamerverkiezingen waren dan bij de ouderen: nog niet de helft van de jongeren behoort tot type I tegenover ruim tweederde van de ouderen.

Daarentegen vindt men onder de jongeren bijna driemaal zoveel constante thuisblijvers als onder de ouderen.

Evenals in de vorige, hiervoor vermelde onderzoeken vindt men thans onder

¹ H. Daudt en J. de Lange, 'Constante kiezers, wisselaars en thuisblijvers bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 in Amsterdam', in: *Acta Politica*, jrg. VI, afl. 4 (okt. 1971), pp. 441-464 (hierna geciteerd als 'Daudt en De Lange').

Tabel 3.6 Constante kiezers, thuisblijvers en wisselaars, gesplitst naar leeftijd

	— 35	35 en ouder
I Constante partijkeuze 1967—1971	45,5	68,8
II Constante thuisblijvers 1967—1971	8,3	2,9
III Van partijkeuze 1967 naar niet-stemmen	9,1	7,5
IV Van niet-stemmen 1967 naar partijkeuze	15,4	3,8
V Wisselaars tussen partijen 1967—1971	21,7	17,0
	100 (22)	100 (57)

jongeren aanzienlijk hogere percentages wisselende kiezers dan onder ouderen; wanneer men de wisselaars van de typen III, IV en V optelt, ziet men dat van alle jongeren 46,2 % hiertoe behoorde tegenover slechts 28,3 % van de ouderen.

Maar ook vergelijking van de afzonderlijke typen wisselaars geeft opvallende verschillen te zien tussen jong en oud. Viermaal zoveel jongeren als ouderen zeggen van niet-stemmen in 1967 gewisseld te zijn naar wel-stemmen in 1971 (type IV). En bij vergelijking van de typen III en IV blijkt dat bij de jongeren per saldo meer kiesgerechtigden van niet- naar wel-stemmen (15,4 %) wisselden dan omgekeerd (9,1 %); bij de ouderen daarentegen domineerde de tegengestelde beweging van wel- naar niet-stemmen (7,5 % tegenover van niet- naar wel-stemmen 3,8 %).

In het eerder genoemde artikel in *Acta Politica*² is dit verschijnsel eveneens vermeld voor wisselingen in Amsterdam tussen de verkiezingen voor Provinciale Staten en gemeenteraad. In die bijdrage werd het niet-stemmen geïnterpreteerd als één manier waarop een negatief oordeel werd uitgesproken over het bestaande politieke systeem; een andere manier waarop een negatief oordeel werd geuit over het systeem bestond uit het stemmen op een 'anti-systeempartij', die speciaal was gedefinieerd met het oog op de Amsterdamse situatie. Onze conclusie in dat artikel was dat bij ouderen een negatief oordeel zich in sterke mate deed gelden door niet te stemmen en bij jongeren daarentegen een negatief oordeel ook leidde tot het stemmen op een anti-systeempartij. Nu wij hier opnieuw een verschil zien tussen jong en oud ligt het voor de hand te veronderstellen dat de geactiveerde jonge kiezers van type IV op oppositiepartijen hebben gestemd. Wij zullen hieronder zien in hoeverre dit vermoeden juist is.

Tenslotte kunnen wij uit deze tabel afleiden in welke mate de kiesgerechtigden in de beide leeftijdsgroepen in 1971 thuis zijn gebleven door optelling van de typen II en III. Van de jongeren blijkt dit 17,4 % te zijn geweest, van alle

² Daudt en De Lange, p. 459, 460.

ouderen 10,4 %. Bij de jongeren moet men nog als niet-stemmers meerekenen de thuisgebleven nieuwe jonge kiezers, die bijna éénvijfde van alle jonge kiesgerechtigden uitmaakten en waarvan ruim éénvijfde is thuisgebleven (zie tabellen 3,1b en 3,2). Berekend is dat daardoor het percentage van het totale aantal thuisblijvers onder de 35 jaar stijgt tot 18,5 %. Opnieuw blijkt dus dat onder de jongeren bijna tweemaal zoveel thuisblijvers zijn als onder ouderen -- een verschijnsel dat Stouthard al had gesignaleerd voor de verkiezingen van de Provinciale Staten, dat in het buitenland eveneens pleegt voor te komen en waarop nader is ingegaan in ons artikel in *Acta Politica*.³

Wij zien dus dat er onder jongeren meer wisselaars én meer thuisblijvers zijn dan onder ouderen. Bovendien is op basis van de percentages wisselaars van de typen III en IV uit tabel 3,6 het vermoeden uitgesproken, mede in het licht van een vorig onderzoek, dat die wisselingen van jongeren eerder oppositiepartijen dan regeringspartijen ten goede komen. Om na te gaan of dit inderdaad het geval is geweest, hebben wij in tabel 3,7 de stemkeuze in 1971 verdeeld naar leeftijdsgroepen.

Tabel 3.7

	Keuze in 1971 van			
	nieuwe, jonge kiezers	overigen beneden 35 jaar	35 jaar en ouderen	allen
	(1)	(2)	(3)	(4)
Thuisgebleven	21,5	17,4	10,5	13,1
KVP, ARP, CHU, VVD	31,8	31,0	49,4	43,4
PvdA, D'66, PPR	28,2	37,7	28,7	31,0
DS'70	9,2	5,5	5,0	5,5
Overigen	9,2	8,4	6,4	7,1
totaal	100 (6)	100 (22)	100 (57)	100 (85)

Bij vergelijking van de kolommen 2 en 3 blijkt dat het percentage jongeren, dat op de regeringspartijen heeft gestemd, met 31 % aanzienlijk lager is dan de regeringsaanhang in de oudere leeftijdsgroep (49,4 %). Bij de jongeren uit tabel 2 zien wij daartegenover niet alleen een hoger percentage thuisblijvers dan bij de ouderen, maar ook een grotere steun voor de gecombineerde oppositiepartijen (37,7 %)

Opvallend is dat deze trend zich niet voortzet naar de jongste leeftijdsgroep

³ Daudt en De Lange, p.441-442.

van diegenen die voor het eerst aan de kamerverkiezingen konden deelnemen. Uit kolom 1 blijkt in vergelijking met kolom 2 een verdere stijging van het percentage thuisblijvers, maar een gelijkblijven van de regeringsaanhang en een daling van het percentage ten gunste van de gecombineerde oppositiepartijen. Zeer opmerkelijk is de aantrekkingskracht van DS'70 op de jongste kiezers. Bijna ééntiende van hen stemde op deze partij die voor het eerst aan de kamerverkiezingen deelnam. (Dit hoge percentage vindt nauwelijks zijn weerslag in het percentage van kolom 4, omdat de nieuwe kiezers uit kolom 1 nog geen 7,5 % vormen van de gehele steekproef en de kiezers uit kolom 2 slechts 26 %). Het succes van een nieuwe partij onder jonge kiezers is eveneens een verschijnsel dat zich eerder heeft voorgedaan. Gruijters⁴ vermeldt het en geeft er een verklaring voor naar aanleiding van de opkomst van PSP, Boerenpartij en D'66. Zijn uiteenzetting werd bevestigd door onze analyse van de aanhang van D'66 en de Kaboutertpartij bij de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen van 1970.⁵ Volgens Gruijters' veronderstelling hebben nieuwe partijen meer succes onder jongeren dan ouderen omdat jongeren nog geen 'electorale gewinning' achter de rug hebben die moet worden overwonnen alvorens men zijn keuze verandert. De nieuwe partij heeft meer succes onder jongeren dan ouderen omdat hij nieuw is, ongeacht het 'linkse' of 'rechtse' karakter van die partij.

Thuisblijvers sinds afschaffing opkomstplicht

Tot dusverre hebben wij ons bezig gehouden met de kamerverkiezingen van 1971 al of niet in vergelijking met het kiesgedrag bij de kamerverkiezingen van 1967. Maar in het bijzonder voor de thuisblijvers is een vergelijking de moeite waard met het kiesgedrag bij de verkiezingen voor provinciale staten in 1970 en de enkele maanden later gehouden gemeenteraadsverkiezingen. De opkomstplicht is immers pas afgeschaft voor de verkiezingen voor provinciale staten en één mogelijkheid is dat diegenen die toen zijn thuisgebleven in groten getale bij latere verkiezingen eveneens verstek hebben laten gaan. Een andere mogelijkheid is, dat diegenen die thans bij de kamerverkiezingen zijn thuisgebleven, anderen zijn dan de thuisblijvers bij de voorgaande twee verkiezingen. Een derde mogelijkheid is dat men het thuisblijven als een extra keuze ziet die men afwisselend wel of niet benut.

De gegevens in tabel 3,8 kunnen ons hierover enige opheldering verschaffen. In de eerste plaats blijkt hieruit, dat 72,5 % van allen de laatste drie keer wel degelijk naar de stembus is gegaan. (Men bedenke wel dat hieruit *niet* is af te leiden of de partijkeuze constant was; de kiezers kunnen driemaal op ver-

⁴ H. Gruijters, K. Schermer, K. Slootman, *Experimenten in democratie*, 1967, p. 127

⁵ Daudt en De Lange, pp. 443-444.

Tabel 3,8 Wel of niet naar de stembus gaan van jonge en oude kiezers bij verkiezingen voor provinciale staten 1970, gemeenteraden 1970 en tweede kamer 1971

	provinciale staten	gemeenteraden	tweede kamer	— 35	35 jaar en ouder	allen
1.	wel	wel	wel	60,3	77,8	72,5 (63)
2.	wel	wel	niet	4,2	4,4	4,3 (4)
3.	wel	niet	wel	6,0	2,3	3,5 (3)
4.	wel	niet	niet	3,0	0,7	1,4 (1)
5.	niet	wel	wel	8,1	4,1	5,3 (5)
6.	niet	wel	niet	2,3	1,3	1,6 (7)
7.	niet	niet	wel	6,3	3,7	4,5 (4)
8.	niet	niet	niet	9,8	5,7	6,9 (6)
	allen			100(27)	100(61)	100(87)

schillende partijen hebben gestemd). Slechts 6,9 % van allen heeft het sinds de afschaffing van de opkomstplicht definitief laten afweten en 20,6 % (totaal van rij 2 tot en met 7) behoort tot diegenen die nu eens wel en dan weer niet stemt.

In de tweede plaats blijkt ook hier weer een opmerkelijk verschil tussen jong en oud. Aanmerkelijk minder jongeren (60,3 %) dan ouderen (77,8 %) zijn alle drie de keren naar de stembus gegaan en bijna tweemaal zoveel jongeren (9,8 %) als ouderen (5,7 %) zijn permanent thuisgebleven. Jongeren vindt men meer bij alle typen wisselingen dan ouderen, met uitzondering van het in rij 2 vermelde type.

Wanneer wij de rijen in tabel 3,8 paarsgewijs bekijken, dan valt voor jong en oud op dat van de 76,8 % (rij 1 + rij 2) die zowel bij de verkiezingen voor provinciale staten als voor de gemeenteraad stemde, slechts weinigen (rij 2) thuisbleven bij de kamerverkiezingen.

Uit de rijen 3 en 4 blijkt, dat van alle jongeren 9 % wel voor provinciale staten maar niet voor de gemeenteraad had gestemd; tweederde van hen heeft wel voor de kamerverkiezingen een stem uitgebracht. Voor de ouderen vindt men eenzelfde patroon dat overigens slechts betrekking heeft op 3 % van alle ouderen.

Uit de rijen 5 en 6 is af te leiden dat 10,4 % van de jongeren en 5,4 % van de ouderen niet heeft deelgenomen aan de verkiezingen voor provinciale staten, maar wel aan die voor de gemeenteraden; ruim driekwart van jong en oud in deze groep stemde bij de kamerverkiezingen.

De rijen 7 en 8 tonen aan, dat 16,1 % van de jongeren en 9,4 % van de ouderen thuisbleef bij provinciale staten- en gemeenteraadsverkiezingen; drievijfde van jong en oud bleef eveneens thuis bij de laatste kamerverkiezingen.

Hierboven is erop gewezen dat 20,6 % van allen (de rijen 2 tot en met 7) bij de laatste drie verkiezingen nu eens heeft gestemd en dan weer eens is thuisgebleven. Tweederde hiervan (13,3 %; de rijen 3, 5 en 7) heeft wél gestemd bij de kamerverkiezingen. Deze groep van wisselende thuisblijvers was bij jongeren bijna tweemaal zo groot (29,9 %) als bij de ouderen (16,5 %); maar bij jong en oud heeft ongeveer tweederde wel aan de kamerverkiezingen deelgenomen (jongeren 20,4 %; ouderen 10,1 %).

Op welke partijcombinaties hebben deze wisselende thuisblijvers uit de rijen 3, 5 en 7 nu gestemd bij de kamerverkiezingen? In tabel 3,9 wordt hiervan een overzicht gegeven.

Tabel 3,9 Partijkeuze bij kamerverkiezingen 1971 van diegene die bij verkiezingen voor provinciale staten en/of gemeenteraden zijn thuisgebleven

	— 35	35 jaar en ouder	allen
KVP, ARP, CHU, VVD	27,8	38,1	33,2 (4)
PvdA, D'66, PPR	46,2	39,2	42,5 (5)
DS'70	14,2	13,8	14,0 (2)
Overigen	11,8	9,0	10,3 (1)
totaal	100(5)	100(6)	100(12)

Van deze labiele kiezersgroep hebben volgens tabel 3,9 de gecombineerde oppositie en DS'70 het meeste profijt gehad, zoals blijkt wanneer men de relatieve krachtsverhoudingen uit de laatste kolom van tabel 3,9 vergelijkt met die uit de laatste kolom van tabel 3,7. Daar was de aanhang van de vier regeringspartijen groter dan die van de gecombineerde oppositie en ongeveer achtmaal zo groot als die van DS'70; hier domineert de gecombineerde oppositie en is de aanhang van de vier regeringspartijen nog geen twee-en-halfmaal die van DS'70. Uit tabel 3,9 blijkt dat eenzelfde trend zich voordoet bij jong en oud, maar in sterkere mate bij de jongeren.

Samenvatting

Uit dit overzicht zijn de volgende conclusies te trekken.

De thuisblijvers bestaan vooralsnog niet uit één welomlijnde groep die het permanent laat afweten. Dat blijkt uit een vergelijking zowel met de verkiezingen van 1967 als met die voor provinciale staten en gemeenteraden. Van al diegenen die ondanks de opkomstplicht thuisbleven in 1967 is ruim drievijfde in 1971 zonder opkomstplicht wel degelijk gaan stemmen (tabel 3,1a). En sinds de afschaffing van de opkomstplicht voor de provinciale staten in 1970 is slechts 6,9 % (van de jongeren 9,8 %) thuisgebleven bij de drie opeenvolgende verkiezingen tegenover 20,6 % (jongeren 29,9 %) wisselende thuisblijvers (tabel 3,8). Het thuisblijven wordt kennelijk overwegend gezien

als een extra keuzemogelijkheid waarover men per verkiezing een beslissing neemt.

Jongeren vallen op door hun geringere partijtrouw dan ouderen. Dit uit zich in lagere percentages constante partijkeuze, hogere percentages constante thuisblijvers, hogere percentages wisselende thuisblijvers en hogere percentages partijwisselaars (tabel 3,6 en 3,8). En de jongste groep kiesgerechtigden die voor het eerst aan de kamerverkiezingen mocht deelnemen, had in 1971 het hoogste percentage thuisblijvers (tabel 3,7). Het flexibeler kiesgedrag van jongeren vergeleken met ouderen leidt ertoe dat hogere percentages jongeren dan ouderen op nieuwe partijen stemmen, in dit geval op DS '70 (tabel 3,7). Bovendien hebben zij ditmaal in sterkere mate dan ouderen op de gecombineerde oppositie gestemd (tabel 3,7). Dat betekende stemmenwinst voor de gecombineerde oppositiepartijen, maar het betekent ook dat hun aanhang labielier is dan die van de vier regeringspartijen van de vorige coalitie. De oppositie heeft bovendien extra winst geboekt doordat vele jonge én oude wisselende thuisblijvers wel aan de kamerverkiezingen hebben deelgenomen (tabel 3,8) ten nadele van de regeringspartijen (tabel 3,9). Indien de gecombineerde oppositie in de toekomst het labiele gedeelte van zijn aanhang weer zou verliezen, dan lijkt het waarschijnlijk dat dit geen voordeel voor de vier regeringspartijen uit de oude coalitie zal opleveren, maar eerder het percentage thuisblijvers of het percentage aanhang van een nieuwe partij zal verhogen. Men dient hierbij wel te bedenken, dat de uitspraken over de geringe aantrekkingskracht van de regeringspartijen voor jongeren slechts betekenis hebben voor de vier regeringspartijen gezamenlijk. Men kan er geen conclusies uit afleiden over de aantrekkelijkheid van de afzonderlijke partijen voor jongeren. Wanneer men de jongste kiezersgroep uit de tabellen 3,1a en 3,1b bekijkt, dan lijkt het er voor de VVD en de CHU in dit opzicht gunstiger uit te zien dan voor de AR en in het bijzonder voor de KVP. In dit artikel is echter nauwelijks ingegaan op afzonderlijke partijen; zij zijn samengevoegd in enkele groepen om een eenvoudige analyse mogelijk te maken die relevant is voor de politieke krachtsverhoudingen.